

Политика и сигурност

ЯДРЕНАТА СИГУРНОСТ В МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК

Гл. ас. д-р Николай Попов

Основните форми на взаимодействие между държавите като субекти в международните отношения са пряко свързани с тяхното сътрудничество и съперничество. В определени исторически периоди те имат различни проявления и водят до разнообразни последици. Методите и формите за тяхното осъществяване се обуславят от спецификата на международните отношения. Войните са се водели с различни оръжия, а мирът и сътрудничеството са били постигнати по начини, които са били в пряка зависимост от превъзходството на дадена държава по отношение на нейните въоръжени сили и възможности. С развитието на технологиите някои от използваните оръжия стават все по-разрушителни. Така се стига до времето, в което, за съжаление – и с помощта на науката, се появява най-опасното и разрушително оръжие, а именно атомната и водородната бомба.

Втората световна война отбелязва нов етап при използването на ново унищожително оръжие. Основните проекти, които довеждат до създаването му, са реализирани в САЩ и в Германия, където са отделени повече средства и човешки ресурс. В резултат на това се появява ядреното оръжие, използвано за пръв и последен път през 1945 година от САЩ срещу Япония. Американските ръководители първоначално се колебаят дали да не извършат демонстративен взрив, но в крайна сметка решават атомната бомба да бъде пусната върху японски град, за да сплашат противника със своята военна мощ, както и да се спре съветското настъпление, за да се прекрати продължителността на войната и да се избегнат загубите при евентуална съпротива на японците.¹ Резултатите от това действие са ужасяващи. Шокът от ядрените бомби над Хирошима и Нагазаки е далеч по-страшен от бомбардировките над Токио и други градове. Той е предизвикан и от това, че мнозинството от жертвите са мирни граждани и дълго време след войната се проявяват последиците от ядрените взривове.

Изпълнената с насилие човешка история достига до момент, в който със създадените ядрени оръжия може да се стигне до пълно

¹ Бонифас, П., Съвременната геополитика, София, Изд. Кама, 2007, с. 140-141.

самоунищожение. Именно затова след края на Втората световна война започват нови, различни от предишните времена, взаимоотношения в международната система. Освен блоковото противопоставяне този период се характеризира и със създаването на множество глобални, континентални и регионални международни организации и правни норми, които да регулират отношенията между държавите в различните сфери. Конфликтите между основните актьори на световната сцена коренно променят своя характер след създаването на ядреното оръжие и това се отразява на развитието в различните общества. Един от основните фактори, който оказва силно въздействие при формирането на регулации в отношенията между държавите в следващите десетилетия, става ядреното оръжие.

Разпространението на ядреното оръжие най-често се определя като два типа. Първият е вертикалното разпространение, при което се увеличава количеството на ядрените оръжия в арсеналите, а вторият тип е хоризонталното разпространение, характеризиращо се с нарастване на броя на държавите, притежаващи ядрено оръжие. Когато днес се говори за разпространение, се има предвид вторият тип, а именно хоризонталното. Рисковете, които поражда ядреното разпространение, са в основата на търсенето на пътища за въвеждане на действащ режим в това отношение.² В условията на идеологическо противопоставяне между два основни типа обществено устройство и управление след Втората световна война се създава възможност за взаимно ядрено въздържане въпреки развитието на въоръжаването в двата основни силови центъра САЩ и СССР. От основните субекти в международните отношения са поети различни инициативи в тази област, които намират своето изражение в последвалите ги създадени институции и сключени договори.

През 1957 г. като специализирана организация към ООН е създадена Международната агенция за атомна енергия, която осъществява международното сътрудничество в ядрената област в три основни направления, а именно: в контрола на ядрения материал; в безопасността и сигурността при използването на ядрената енергия; в разпространението на ядрената наука и технология. Република България е съчредител при създаването на Международната агенция за атомна енергия и неин пълноправен член.³ През същата година се създава и Европейската общност за атомна енергия, която има за задача да създаде условия за установяването и развитието на ядрената енергия, за да се повиши жизненият стандарт в държавите членки и да се развият отношенията с други страни.⁴ Основаният през 2008 година Световен институт за ядрена сигурност има за цел да бъде международен форум за срещи на

² Бонифас, П., Цит. съч., с. 145.

³ <http://www.bnsa.bas.bg/bg/international/www/bg/international/iaea/>

⁴ Договор за създаване на Европейска общност за атомна енергия (Евратом).

специалисти по ядрена сигурност, които да обсъждат прилагането на най-добрите практики в тази област.⁵

След осъзнаването на невъзможността за победа в ядрена война през 1970 г. влиза в сила Договорът за неразпространение на ядреното оръжие. С него се постига съгласие да не се разпространява нито пряко, нито косвено ядрено оръжие от държавите, които го притежават. Държавите, които нямат такова оръжие, се задължават да не го приемат нито пряко, нито косвено. В този изключително важен документ за неразпространение на ядреното оръжие се определя и процедурата на предлагане на поправки, а също така се уточнява и начинът, по който ще се работи след влизането му в сила, за да се разгледа неговото действие. По своята същност този договор е открит, защото може да бъде подписан от всички държави, които желаят да се присъединят. Отделено е и специално внимание на суверенитета на държавите, страни по договора.⁶ Много анализатори приемат този изключително важен документ като юридическо регламентиране на неравенството в правото на притежаване на ядрено оръжие. Договорът за неразпространение на ядреното оръжие е подписан за срок от 25 години и през 1995 година действието му е продължено от 175 неядрени и петте официално признати за ядрени държави за неопределено време.⁷

С края на Студената война се променя ролята на определени субекти в международните отношения, което дава основание на редица изследователи да анализират системата като еднополусна, а други – като многополусна. Показателен пример за необходимостта от ядрена сигурност в нашето съвремие е аварията в Чернобилската АЕЦ през 1986 г. Сигурността на държавите в тази област е взаимозависима и нито една страна не може да я постигне без сътрудничество с международната общност. Някои от предпоставките, които предопределят възможността за проблеми в ядрената област в нашето съвремие, са: ядреното оръжие и евентуалното негово разпространение и сред държави извън тези, които го притежават; тероризмът при по-слаба национална, регионална, континентална и глобална регулация и съхранение също може да използва ядрено оръжие, материали или така наречената “мръсна” бомба; необходимостта от ядрена енергия и съответно увеличаването на броя на ядрените централи заради увеличаващото се потребление в световен мащаб и намаляващите залежи на основните енергийни суровини.

Основната опасност в ядрената сфера са ядрените арсенали на държавите. Най-сериозното противопоставяне в международните

⁵ Jack Boureston and Tanya Ogilvie-White, Seeking Nuclear Security Through Greater International Coordination, March 2010 http://www.cfr.org/publication/21709/seeking_nuclear_security_through_greater_international_coordination.html

⁶ <http://www.bnsa.bas.bg/bg/documents/conventions/nptbg.pdf>

⁷ Бонифас, П., Цит. съч., с. 146-149.

отношения при ядреното въоръжаване е това между САЩ и Руската федерация. Събитията от последната година показват, че сътрудничеството между двете държави продължава своята положителна посока. През месец април 2010 в Прага, столицата на Чехия, президентите на двете държави подписаха новия Договор за ограничаване и съкращаване на стратегическите нападателни оръжия, който продължава действията в тази насока на предишния договор, известен като СТАРТ-1, чийто срок изтече през декември 2009 година. Показателни за важноста на сигурността в тази област са усилията на политическите лидери на двете ядрени сили.

Напоследък някои от най-коментираните в общественото пространство, а също така и от политици и анализатори критични точки са ядрената програма на Иран и преговорите с Корейската народно-демократична република, която заради политическия си режим е в постоянно състояние на конфронтация със световната общност. Не бива да се пренебрегва и напрежението между Индия и Пакистан.

Именно тези точки на напрежение доведоха до поредица от инициативи през 2010 година. В средата на април 2010 г. във Вашингтон се проведе първата световна среща на върха за ядрената сигурност. Неин организатор е американският президент Барак Обама, а участие взеха 47 държави, Европейският съюз, Организацията на обединените нации и Международната агенция за атомна енергия. Предвижда се следващата такава среща да бъде през 2012 година. Някои от основните акценти в изказването на президента на САЩ Барак Обама засягат необходимостта от налагането на сериозни санкции на Иран заради ядрената му програма, намерението на САЩ и Русия да съкратят ядрените си арсенали, както и желанието да се спомогне за намаляване на напрежението между Индия и Пакистан, които са ядрени сили. Участниците в срещата поеха ангажимент да обезопасят ядрените материали в срок до четири години, за да няма възможност те да бъдат използвани от терористични организации. Подчертава се, че мерките за сигурност не трябва да пречат на държавите да развиват ядрени програми за мирни цели. Барак Обама призова международната общност за смели и бързи действия и след края на продължилия два дни форум заяви, че американският народ ще е в по-голяма безопасност, а светът – по-сигурен благодарение на приетите мерки.⁸

През май 2010 в Ню Йорк се проведе международна конференция на ООН, посветена на резултатите от действието на най-важното международно споразумение в сферата на ядреното въоръжаване – Договора за неразпространение на ядрено оръжие. Представителите на 189

⁸http://www.econ.bg/comments/article178581/obama_svetut_e_po_siguren_sled_sreshtata_na_vurha_vuv_vashington

държави не бяха на ниво държавни глави и правителствени ръководители, с изключение на президента на Иран Махмуд Ахмадинежад.⁹

През месец юни 2010 година Съветът за сигурност на ООН прие резолюция 1929, която беше изготвена от САЩ със сътрудничеството на Великобритания, Франция и Германия, със санкции срещу Иран заради ядрената му програма. Четвъртата поред резолюция разширява обхвата на санкциите срещу Ислямската република.¹⁰

Настоящата система на международните отношения се нуждае от адекватни правила в областта на ядреното въоръжаване и ядрената енергия за мирни цели именно заради своята сложност. Една от нейните характеристики е динамичността, която се изразява и в промяна на “тежестта” на субектите в международните отношения в различните структурни подсистеми. Пример в това отношение е икономическата подсистема, в която без съмнение има ново влияние на континента Азия и особено на Китай и Индия. Тъй като политиката и икономиката са взаимосвързани, се променя и ролята на посочените държави в политическата сфера. Тази нова роля се съпровожда от необходимостта за задоволяване на по-различни и повече интереси на обществото, а затова са необходими ресурси и увеличаване на силата на субекта на международната сцена. Определено един от факторите за нарастване на силата на актьорите в международните отношения е развитието и разработването на ядрени програми.

Освен държавните субекти нашата съвременност се характеризира и с нарастване на влиянието на недържавни субекти като организираната престъпност и терористичните организации. Увеличаването на техните възможности, бързото и свободно разпространение на информация и знание чрез световната мрежа, промените и сътресенията в международната система са предпоставки за нерегулирано разпространение на ядрено оръжие и материали. През 2008 година Мохамед Ел Барадей, бивш генерален директор на МААЕ, определи ядрения тероризъм като заплаха номер едно за световната сигурност.¹¹ През 2009 г. президентът на САЩ Барак Обама идентифицира ядрения тероризъм като най-сериозната заплаха за САЩ и призова за международни усилия, за да се спре ядреният черен пазар. В същата реч е изложен план за подобряване на ядрената сигурност. ООН също изразява своята загриженост в тази област. В Резолюция 1887 на Съвета за

⁹ <http://www.vesti.bg/?tid=40&oid=2953411>

¹⁰ <http://bg.time.mk/read/7b1f43a44b/0a2ae7f31b/index.html>

¹¹ Paul-Anton Kruger, Interview with IAEA Director General Mohamed ElBaradei (translated from German), September 25, 2008, <http://www.iaea.org/NewsCenter/Transcripts/2008/sz250908.html>. in Jack Boureston and Tanya Ogilvie-White, Seeking Nuclear Security Through Greater International Coordination, March 2010 http://www.cfr.org/publication/21709/seeking_nuclear_security_through_greater_international_coordination.html

сигурност от 2009 г. се проявява сериозната загриженост за заплахата от ядрен тероризъм и се определя необходимостта от действия на всички държави, за да се предотврати достигането на ядрени ресурси до терористични организации. Призовават се държавите да осигурят безопасност на ядрените материали, които притежават.¹²

Известно е, че основните норми, които регулират международните отношения, са моралните и правните. Моралните норми обаче са доста обширно понятие, тъй като моралът, въпреки че има общоприети човешки ценности, на които се базира, е разбран по различен начин заради различния характер на общностите, религиите, етносите, нациите и техните традиции и ценности. Това поражда необходимостта от спазването на правни норми, които да регулират международните взаимоотношения в ядрената област и да бъдат адекватни на нашето време. Въпреки някои теории може да се твърди, че все още националните държави и техните организации са основните субекти на международните отношения и на международното публично право. Именно затова е крайно необходимо държавите да си сътрудничат в тази толкова опасна за оцеляването на човечеството област. Събитията от последните години показват съгласие между по-голяма част от световното общество, държавите и държавните глави и правителствените ръководители да се работи в тази насока. Предприетите стъпки могат да бъдат отбелязани в следните посоки. Първата е ограничаването и съкращаването на ядрените арсенали. Втората е осъществяването на натиск и контрол чрез международната общност върху развиващите собствени ядрени програми Иран и КНДР. Третата е свързана с осъществяването на сигурност на ядрените материали с цел предотвратяване на евентуална тяхна употреба от терористични организации.

Безспорно е, че всички посочени инициативи показват положителното развитие в тази област и дават надежда за преодоляване на възможни проблеми чрез създаване на адекватна за съвремието ни ядрена сигурност.

¹² Jack Boureston and Tanya Ogilvie-White, Seeking Nuclear Security Through Greater International Coordination, March 2010, http://www.cfr.org/publication/21709/seeking_nuclear_security_through_greater_international_coordination.html